

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Негодченко Олександр Володимирович

УДК 342.721

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ
ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ:
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ**

12.00.07 – теорія управління;
адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Ав т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті внутрішніх справ, МВС України.

- Науковий консультант** – доктор юридичних наук, професор,
академік АПрН України,
Бандурка Олександр Маркович,
Верховна Рада України,
народний депутат України
- Офіційні опоненти** – доктор юридичних наук, професор,
Член-кореспондент АПрН України
Нижник Ніна Романівна,
Національна академія державного управління при Президентові
України, перший проректор
доктор юридичних наук, професор
Калюжний Ростислав Андрійович,
Національна академія внутрішніх справ
України, начальник кафедри
теорії держави та права
доктор юридичних наук, професор
Остапенко Олексій Іванович,
Кримський юридичний інститут
Національного університету внутрішніх справ,
ректор
Національна юридична академія України
- Провідна установа** – Імені Ярослава Мудрого, кафедра адміністративного права (м.
Харків)

Захист відбудеться 21 лютого 2004 року о 9-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.01 Національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27).

Автореферат розіслано 15 січня 2004 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.С. Мошенський

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Забезпечення прав і свобод людини визначає розвиток більшості країн на шляху політичної демократії, економічного прогресу та співробітництва, виступає одним із основних завдань процесу реформування українського суспільства, що набуває особливого значення в контексті європейської інтеграції України. Прагнення української держави стати повноправним членом світового співтовариства спрямоване на зміщення векторів діяльності правоохоронних органів з метою першочергового забезпечення ними національних конституційних норм та світових стандартів дотримання прав і свобод людини.

У сучасних умовах ефективного забезпечення прав і свобод людини у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ вимагає концептуально нових підходів, що обумовлюють докорінні зміни організаційно-правових засад функціонування органів внутрішніх справ, зокрема гуманізацію діяльності міліції та підвищення її авторитету, побудову відносин між міліцією і народом на засадах партнерства, удосконалення форм, методів та засобів забезпечення прав і свобод людини тощо. Необхідність суттєвого підвищення ефективності діяльності органів внутрішніх справ у цій сфері потребує ґрунтовного й послідовного наукового аналізу її організаційно-правових засад.

Розгляд теоретичних і практичних проблем забезпечення прав і свобод людини є одним із основних напрямів сучасних наукових досліджень у сфері правоохоронної діяльності, що потребує інтегративного поєднання знань багатьох галузей юридичної науки. Проте особливе місце щодо забезпечення прав і свобод людини належить адміністративно-правовим засобам, використання яких здійснюється у сфері державного управління. Саме в цій сфері переважно реалізуються повноваження органів внутрішніх справ.

Проблеми забезпечення прав людини досліджувало багато вітчизняних учених-юристів: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, Ю.П. Бітяк, І.Л. Бородін, А.С. Васильєв, В.С. Венедиктов, І.П. Голосніченко, М.М. Гуренко, Є.В. Додін, Р.А. Калюжний, С.В. Ківалов, І.П. Козаченко, А.М. Колодій, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, М.В. Корнієнко, Ю.Ф. Кравченко, Є.Б. Кубко, А.С. Мацко, П.М. Михайлов, Н.Р. Нижник, В.Ф. Опришко, О.І. Остапенко, В.П. Петков, В.Ф. Погорілко, П.М. Рабінович, Ю.І. Римаренко, О.П. Рябченко, В.М. Самсонов, А.О. Селіванов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, М.М. Тищенко, О.Ф. Фрицький, О.Г. Фролова, В.В. Цветков, Ю.С. Шемшученко, В.К. Шкарупа, О.Н. Ярмиш та ін. Разом з тим за час існування України як суверенної держави предметом самостійних наукових досліджень у вітчизняній юридичній науці виступали лише окремі організаційно-правові, зокрема адміністративно-правові питання діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини.

У зв'язку з цим актуалізується завдання комплексного наукового дослідження,

спрямованого перш за все на визначення сутності, організації, форм та методів діяльності органів внутрішніх справ у сфері забезпечення прав і свобод людини. Актуальність дослідження базується також на необхідності подолання протиріччя між потребою застосування світових та європейських стандартів забезпечення прав і свобод людини та відсутністю належного теоретико-методологічного й науково-прикладного підґрунтя реалізації нових підходів до вдосконалення правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проблематика дисертації узгоджується з основними напрямками реалізації Концепції реформування системи Міністерства внутрішніх справ України, в якій наголошується на необхідності впровадження інноваційних технологій в управління правоохоронною діяльністю. Дисертаційна робота виконана згідно з планом наукових досліджень Міністерства внутрішніх справ України (п. 1.1 “Пріоритетних напрямків фундаментальних і прикладних досліджень навчальних закладів і науково-дослідних установ МВС України на період 2001-2005 рр.”) та Національного університету внутрішніх справ (п. 1.1 “Головних напрямків наукових досліджень Національного університету внутрішніх справ на 2001-2005 рр.”). Роботу виконано відповідно до п. 8 Плану наукових досліджень та розробок з удосконалення діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ на 2003-2005 рр., тематики пріоритетних напрямів фундаментальних та прикладних досліджень вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ МВС України на період 2002-2005 рр., тематики пріоритетних напрямів дисертаційних досліджень на період 2002-2005 рр., затверджених наказом МВС України № 635 від 30 червня 2002 р., п. 6.123 Плану науково-дослідної роботи Юридичної академії МВС на 2003 р.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є створення теоретико-методологічних та науково-прикладних засад організації діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини, що включає розробку системи наукових поглядів, пропозицій організаційно-правового характеру, принципово нових підходів, моделей і технологій підвищення ефективності правоохоронної діяльності.

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно було вирішити такі основні завдання:

- надати авторську класифікацію прав і свобод людини, що забезпечуються органами внутрішніх справ;
- з'ясувати зміст поняття забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ;
- визначити місце правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ у механізмі організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини;
- сформулювати базові науково-теоретичні положення організації діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини;
- на підставі ретроспективного аналізу діяльності поліції та міліції встановити

закономірності й тенденції, що впливають на ефективність забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ;

- здійснити системний аналіз упровадження світових стандартів у діяльність органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини й надати рекомендації щодо шляхів удосконалення організаційно-правового забезпечення правоохоронної діяльності;

- розробити концепцію вдосконалення правових основ забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ;

- розкрити основні категорії методології управління органами внутрішніх справ, адаптованої до умов формування правової держави в Україні;

- надати характеристику механізму організаційно-правового забезпечення органами внутрішніх справ прав і свобод людини;

- здійснити аналіз та визначити можливості використання в Україні досвіду діяльності поліції зарубіжних країн у сфері забезпечення прав і свобод людини;

- надати пропозиції щодо вдосконалення адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ;

- визначити напрями реформування органів внутрішніх справ та їх діяльності щодо забезпечення прав і свобод людини;

- запропонувати інноваційну концепцію реформування підготовки персоналу органів внутрішніх справ з проблем забезпечення прав і свобод людини.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що формуються у сфері діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини.

Предмет дослідження становлять теоретико-методологічні та організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ у сфері забезпечення прав і свобод людини.

Гіпотеза дослідження базується на припущенні, що раціоналізація діяльності органів внутрішніх справ у сфері забезпечення прав і свобод людини викликана нагальними потребами часу і можлива лише за умов поглиблення демократизації суспільних відносин та оптимізації правоохоронної діяльності з боку держави; є реальним проявом сучасного демократичного суспільного управління, а впровадження науково обґрунтованих управлінських моделей і технологій реформування правоохоронних структур забезпечує процес гуманізації діяльності міліції, скерований у напрямках досягнення соціально-визначеного результату, і є засобом реального впливу на стабільність життєдіяльності українського суспільства.

Методи дослідження. У процесі роботи використано методи теоретичного та емпіричного дослідження, основними з яких є системний підхід, історичний, порівняльно-правовий, формально-юридичний, методи аналізу та синтезу (індукція і дедукція, порівняння, аналогія, абстрагування, класифікація), структурний аналіз, експертне опитування, метод моделювання.

Системний підхід є методологічною основою всієї дисертаційної роботи і використовувався для встановлення закономірностей діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини. Історичний та формально-юридичний методи, порівняльно-правовий аналіз, індукція, аналогія та абстрагування застосовані окремо або в комплексі для визначення предмета дослідження, вдосконалення понятійно-категоріального апарату і розкриття методологічних категорій у предметній сфері дослідження, змістовної інтерпретації прикладних функцій органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини й удосконалення правових та організаційних засад правоохоронної діяльності, для визначення сутності та видів прав і свобод людини як об'єкта правоохоронної діяльності (розділ 1 і 2), характеристики системи адміністративно-правових засобів забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ (розділи 2 і 3).

Методи абстрагування, аналізу та синтезу й моделювання використано під час розробки пропозицій щодо вдосконалення механізму організаційно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ (розділ 4). З метою виявлення готовності управлінського персоналу підрозділів МВС до стратегічних змін у засобах та напрямках діяльності використано експертне опитування 600 працівників органів внутрішніх справ ГУ МВС України у м. Києві, УМВС України в Дніпропетровській та Одеській областях.

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації склали наукові праці фахівців у галузі філософії, соціології, загальної теорії держави і права, теорії управління та адміністративного права, інших галузевих правових наук, у тому числі й концепції зарубіжних учених. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, чинних законодавчих та інших нормативно-правових актів, що визначають правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини. Дисертант звертався також до міжнародно-правових актів та законодавства зарубіжних країн, досвід діяльності поліції яких у сфері забезпечення прав і свобод людини може бути використаний в Україні.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять також узагальнення практичної діяльності органів внутрішніх справ, аналіз політико-правових публікацій, довідкових видань, даних офіційної статистики, в тому числі й щодо забезпечення прав і свобод людини працівниками органів внутрішніх справ. Застосовувалися методи статистичного аналізу, соціологічні методи, зокрема при вивченні статистичних даних та результатів опитування 2450 осіб (1500 громадян, 600 працівників органів внутрішніх справ, 350 осіб, які відбувають покарання в установах Державного департаменту України з питань виконання покарань), що було проведене автором з метою встановлення оцінки респондентами стану забезпечення прав і свобод людини працівниками органів внутрішніх справ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням організаційно-правових засад діяльності

органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини. В результаті проведеного дослідження вироблено теорію організації діяльності органів внутрішніх справ у зазначеній сфері, сформульовано ряд нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

- уперше сформовано сучасний комплекс базових науково-теоретичних положень управління правоохоронною діяльністю щодо забезпечення прав і свобод людини;
- отримало подальший розвиток визначення сутності та видів прав і свобод людини як об'єкта правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ;
- удосконалено класифікацію прав і свобод людини на підставі їх функціонального забезпечення органами внутрішніх справ, характеристику міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини та шляхів їх реалізації в правовій системі України, встановлено закономірності і тенденції, що впливають на ефективність забезпечення прав і свобод людини;
- дістав подальший розвиток та поглиблення аналіз досвіду діяльності поліції зарубіжних країн у сфері забезпечення прав і свобод людини та визначено можливості його використання в Україні;
- удосконалено методи аналізу завдань і функцій, а також особливостей діяльності органів внутрішніх справ у механізмі організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини;
- запропоновано авторську концепцію правового забезпечення прав і свобод людини в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ, оптимізовано класифікаційну систему ознак гармонізації міжнародного та національного законодавства щодо забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ;
- сформульовано оригінальні науково обґрунтовані пропозиції щодо впровадження міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини в діяльність органів внутрішніх справ України;
- уперше розроблено цілісну систему управління органами внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини, підкріплену концептуально-методологічними положеннями, принципами, підходами, спрямованими на вдосконалення організаційно-правових засад і практики забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ;
- уперше визначено ряд напрямків реформування органів внутрішніх справ та їх діяльності щодо забезпечення прав і свобод людини, а також основні оцінки стану їх захисту;
- уперше вироблено та обґрунтовано ряд пропозицій щодо поліпшення роботи з персоналом органів внутрішніх справ, спрямованих на підвищення ефективності діяльності щодо забезпечення прав і свобод людини.

Практичне значення одержаних результатів. У результаті дослідження вироблено конкретні положення, прикладні моделі й методики, які можуть бути використані під час розробки

стратегій реформування системи МВС, центральними та місцевими органами виконавчої влади для підготовки рекомендацій щодо вдосконалення правоохоронної діяльності, у процесі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів внутрішніх справ (Акт впровадження результатів наукового дослідження в діяльність практичних підрозділів МВС України від 25.09.03 р.; Акт впровадження результатів наукового дослідження в діяльність структурних підрозділів Державного департаменту України з питань виконання покарань від 25.09.03 р.). Практичне значення дисертації полягає також у тому, що:

- у сфері правотворчості висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані для підготовки й уточнення ряду законодавчих та підзаконних актів, зокрема Законів України “Про міліцію”, “Про боротьбу з корупцією”, КпАП України, проектів Адміністративно-процедурного кодексу та Кодексу України про адміністративні проступки тощо, що сприятиме вдосконаленню правового регулювання діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини;

- у правозастосовчій сфері використання одержаних результатів дозволить поліпшити практичну діяльність органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини. Окремі рекомендації дисертації вже використовуються в діяльності структурних підрозділів міліції в Дніпропетровській області та на Придніпровській залізниці (Акт впровадження УМВС України в Дніпропетровській області від 26.09.03 р. та Акт впровадження УМВС України на Придніпровській залізниці від 24.09.03 р.);

- у навчальному процесі матеріали дисертації доцільно використовувати при підготовці підручників та навчальних посібників з дисциплін “Конституційне право”, “Адміністративне право”, “Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ”, “Управління в органах внутрішніх справ”. Результати дослідження вже використовуються під час проведення занять із зазначених дисциплін в Юридичній академії МВС (Акт впровадження у навчальний процес Юридичної академії МВС від 21.08.03 р.). Окрім цього, дисертант брав участь у розробці типової навчальної програми для вищих навчальних закладів МВС України з курсу “Забезпечення прав і свобод людини у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ”;

- у правовиховній сфері положення і висновки дисертації можуть бути використані в практичній роботі щодо підвищення рівня правової культури населення та працівників органів внутрішніх справ (Акт впровадження результатів дослідження в діяльність Дніпропетровської облдержадміністрації від 5.09.03 р.).

Результати дослідження впроваджено у навчальному процесі Юридичної академії МВС, у межах програми підготовки спеціалістів та магістрів за спеціальністю 8.060102 - “Правоохоронна діяльність”, під час розробки навчальних програм та методичних матеріалів Юридичної академії МВС з дисциплін “Конституційне право”, “Забезпечення прав і свобод людини у правоохоронній

діяльності органів внутрішніх справ”, “Адміністративне право”, “Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ”, “Управління в органах внутрішніх справ” (Акт впровадження у навчальний процес Юридичної академії МВС від 21.08.03 р.).

Дисертант був членом робочої групи з підготовки проектів нормативно-правових актів з питань правоохоронної діяльності, за результатами досліджень було направлено пропозиції до проектів законів України (Акт впровадження в законотворчу діяльність Верховної Ради України від 25.09.03 р.).

Особистий внесок здобувача в одержанні наукових результатів дисертації полягає в тому, що дослідження виконано здобувачем самостійно, з використанням останніх досягнень науки управління та адміністративного права, всі сформульовані в ньому положення і висновки обґрунтовано на підставі особистих досліджень автора. У процесі одержання нових наукових результатів ідеї або розробки інших дослідників не використовувалися. В опублікованій у співавторстві монографії “Кадровое обеспечение полиции США” здобувачем особисто проведено порівняльний аналіз кадрових систем органів внутрішніх справ України та поліції США, сформульовано обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення роботи з персоналом органів внутрішніх справ у сучасних умовах, розроблено конкретні рекомендації щодо впровадження досвіду кадрової роботи поліції США в Україні, у тому числі й щодо підготовки фахівців для ОВС; у навчальному посібнику “Міжнародне співробітництво у сфері правосуддя” дисертантом особисто запропоновано вдосконалену систему критеріїв дослідження стану правовідносин фізичних та юридичних осіб, правоохоронних органів України та інших країн, що виникають у сфері правосуддя і засновані на законодавстві України та міжнародних правових актах; у навчальному посібнику “Основи правознавства” здобувачем систематизовано конституційні гарантії у сфері забезпечення прав і свобод людини згідно з чинним законодавством України; у навчально-методичному посібнику “Соціологічно-правові аспекти зміцнення службової дисципліни в органах внутрішніх справ України” особисто автором запропоновано дефініцію змісту, функцій та засобів дотримання службової дисципліни як складової управлінського механізму в органах внутрішніх справ, обґрунтовано напрями дослідження організаційно-соціальних підходів та правових засобів у діяльності органів внутрішніх справ, запропоновано методологію оцінювання впливу громадської думки та PR-технологій на ефективність управління в органах внутрішніх справ. У процесі одержання нових наукових результатів ідеї або напрацювання інших дослідників, з якими опубліковано праці у співавторстві (М.І. Ануфрієв, В.С. Венедиктов, О.О. Корж, Г.І. Крикунов, В.М. Лобанов, Є.І. Макаренко, В.А. Мисливий, С.Д. Порошук, В.М. Тертишник, М.В. Ткаченко, І.Р. Шинкаренко), не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення та висновки були оприлюднені дисертантом на більш ніж двадцяти міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах, з яких на дев'яти – у

2003 р.: “Теорія відображення та ідентифікації соціальних потреб у зв’язку з сучасними потребами поліцейської практики” (Чеська Республіка, м. Прага), “Підготовка українських суддів з Європейської конвенції про захист прав і свобод людини” (м. Дніпропетровськ), “Удосконалення нормативно-правового та організаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ” (м. Дніпропетровськ), “Наука в системі образования МВД государств-участников СНГ: проблематика, перспективы, внедрение в практику” (м. Ялта), “Гарантії виборчих прав громадян і демократичного характеру управління виборчим процесом” (м. Харків), “Актуальні проблеми підготовки кадрів і роботи з персоналом оперативних служб міліції” (м. Київ), “Проблеми развития образования, юридической науки и практики” (Республіка Білорусь, м. Мінськ), “Впровадження в Україні моделі поліцейської діяльності, ґрунтованої на підтримці громадськості: результати проведеного експерименту, можливості і перспективи” (м. Харків), “Проблеми підвищення ефективності протидії нелегальному обігу наркотичних та психотропних речовин: вітчизняний та міжнародний досвід” (м. Дніпропетровськ).

Публікації. Основні результати дисертації відображено у двох індивідуальних монографіях загальним обсягом 55 друк. арк. та у монографії у співавторстві обсягом 22,5 друк. арк., 24 статтях (21 одноосібній) у наукових фахових виданнях України за спеціальністю “Юридичні науки”. Серед публікацій, що відображають наукові результати дисертації, 11 статей, опублікованих в інших наукових виданнях, у тому числі 2 – у зарубіжних, 7 тез доповідей на наукових конференціях, 19 навчальних посібників та лекцій. Загальний обсяг публікацій за темою дослідження становить 123,39 друк. арк.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел і чотирьох додатків. Повний обсяг дисертації становить 477 сторінок. Список використаних джерел складається із 614 найменувань і займає 53 сторінки. Додатки містять 7 діаграм та 31 таблицю і займають 55 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв’язок з науковими планами та програмами, мета і задачі, об’єкт і предмет, гіпотеза і методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача в їх одержання, апробація результатів дисертації та публікації.

Розділ 1. “Права і свободи людини як основа існування сучасного демократичного суспільства” присвячено дослідженню сутності прав і свобод людини, міжнародних стандартів та механізмів їх забезпечення.

У підрозділі 1.1. *“Сутність та система прав і свобод людини та їх місце в сучасному демократичному суспільстві”* підкреслюється, що права людини, їх генезис, соціальні корені, призначення були і залишаються одвічною проблемою соціально-культурного розвитку людства, вони пройшли через тисячоліття і постійно перебували у центрі уваги філософської, політичної, правової, релігійної думки. Тому до змісту прав людини та їх розподілу в суспільстві необхідно підходити історично.

У дисертації простежуються шляхи формування теорій і концепцій прав людини від античних часів до наших днів; зазначається, що формування відбувалося одночасно з осмисленням людської сутності, а також з формуванням уявлень про державу, право й закон. Ідеї соціальної і правової держави тісно стикаються з ідеями прав людини, вони є сполучною ланкою між природною сутністю людини, з її природними потребами, і нормативним вираженням прав людини.

Щодо розуміння сутності прав і свобод людини виділяються два напрямки юридичної думки: природно-правова й позитивістська. Природно-правові теорії розглядають права людини як природні, невід’ємні, що випливають або з розуму, або з божественної волі, або з природи самої людини. Позитивістський напрямок розглядає права і свободи людини з точки зору категорій, встановлених державою. У першому випадку закон лише фіксує вже існуючі права та свободи, в другому – створює їх.

Здійснивши аналіз розвитку уявлень про права і свободи людини, дисертант дійшов висновку, що у найзагальнішому вигляді їх можна визначити як рівні для всіх можливості реалізації своїх потреб, необхідних для нормального існування і розвитку індивіда в конкретних історичних умовах, об’єктивно обумовлених досягнутим рівнем розвитку людства і закріплених як міжнародні стандарти.

Звертається увага на те, що сучасна наука демонструє розмаїття підходів у систематизації прав і свобод людини: існують певні розходження в поняттях “права людини” й “права громадянина”, “права” і “свободи” людини, “основні (фундаментальні) та інші права людини”, “права індивіда” і “колективні права”. Права людини розрізняють за часом виникнення (“покоління прав людини”), відповідно до сфер життєдіяльності – особисті (громадянські), політичні, економічні, екологічні, соціальні та культурні права і свободи. В роботі детально проаналізовано всі зазначені підходи, а також сформульовано авторське бачення наведених понять та їх системи.

У дисертації підкреслюється, що проголошення будь-якого права і свободи людини, навіть закріпленого відповідними правовими актами держави, – ніщо без реальних гарантій їх існування. Однією з таких гарантій визначено організаційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод, розуміючи під ним систему способів і факторів, що забезпечують необхідні умови реалізації та

захисту всіх основних прав і свобод людини.

У підрозділі 1.2. *“Міжнародні принципи і стандарти забезпечення прав і свобод людини та шляхи їх реалізації в правовій системі України”* зазначається, що прийняті міжнародним співтовариством принципи і стандарти в галузі прав і свобод людини встановлюють верховенство загальнолюдських цінностей над усіма іншими. Основоположні міжнародні документи в зазначеній сфері втілили в собі найпрогресивніші ідеї, розроблені людством протягом багатьох століть. У них в юридичній формі закріплено головні гарантії гідного існування людини, захисту її прав і свобод. Обсяг прав і свобод людини, закріплений у міжнародних документах, виконує роль взірця, до якого повинні прагнути всі народи й держави.

У дисертації ґрунтовному аналізу піддано основні із зазначених документів: Статут ООН, з моменту набуття чинності яким міжнародна турбота про права і свободи людини стала частиною міжнародного права; Загальну декларацію прав людини як первинний документ концептуально-правового характеру, що виходить з принципу природного характеру прав і свобод людини і багато в чому визначає зміст усіх подальших міжнародних пактів у цій галузі; Європейську конвенцію про захист прав і основних свобод людини, яка стала фундаментом усього комплексу міжнародно-правового регулювання в галузі прав людини, відправною точкою на шляху цивілізованих європейських держав до втілення в життя загальнолюдських цінностей, та ін.

Окремо в підрозділі проаналізовано міжнародні документи, що визначають стандарти правоохоронної діяльності. Найважливішими з них названо Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку, Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, а також Декларацію про поліцію Ради Європи, яку в багатьох країнах Європи поліція поклала в основу своїх професійних стандартів.

Зазначається, що норми міжнародно-правових актів з прав і свобод людини отримують свій розвиток і деталізацію в положеннях внутрішнього законодавства окремих держав, слугують для них правовим орієнтиром, оскільки вони є результатом світового досвіду, кращим надбанням людства щодо закріплення й гарантування прав і свобод людини. Відповідно до цих норм має створюватися також національне законодавство України.

Разом з тим зроблено висновок, що приєднання України до міжнародних актів про права і свободи людини, прийняття Конституції, яка проголошує права і свободи людини найвищою соціальною цінністю, вимагає радикального перегляду ролі права в суспільстві, зміни напрямків та меж його регулюючого впливу.

У підрозділі 1.3. *“Місце та роль органів внутрішніх справ у механізмі забезпечення прав і свобод людини”* насамперед аналізується зазначений механізм та його складові.

У дисертації зазначається, що з огляду на відмінності у забезпеченні прав і свобод людини

їх можна поділити на дві групи. До першої з них належать права, для здійснення яких у суспільстві, в державі вже існують необхідні загальносоціальні умови й засоби, інша група – це права і свободи людини, здійснення яких потребує спеціального забезпечення, тих або інших соціальних витрат, насамперед матеріальних. Проте вони потребують відповідного юридичного забезпечення.

Важливим організаційно-правовим засобом забезпечення прав і свобод людини визнається правоохоронна діяльність держави, зокрема органів внутрішніх справ, в основу діяльності яких у цій сфері покладаються принципи верховенства права, законності, визнання людини найвищою соціальною цінністю, пріоритетності її загальнолюдських прав тощо.

Наголошується, що органи внутрішніх справ, порівняно з іншими правоохоронними структурами, вирішують найбільш широке коло питань, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод людини. Відзначаються складність і багатоплановість структури діяльності органів внутрішніх справ. При цьому їх діяльність у сфері забезпечення прав і свобод людини характеризується чітко означеною двовекторністю. Перший напрямок пов'язаний з адміністративно-правовими засобами забезпечення, другий – з реалізацією норм кримінального та кримінально-процесуального права. Це у свою чергу обумовлює основні напрямки діяльності органів внутрішніх справ (адміністративна, оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна) та види складових системи органів внутрішніх справ (міліція, органи досудового слідства, внутрішні війська та ін.). Згідно з цим відбувається розподіл компетенції між їх організаційними структурами, визначається різноманітність форм, методів їх роботи, заходів, що ними здійснюються, тощо. Водночас органи внутрішніх справ забезпечують також окремі права і свободи людини, які не пов'язані з правоохоронною діяльністю, а передбачають надання відповідних послуг.

Розділ 2. “Досвід діяльності поліції зарубіжних країн і сучасний стан роботи органів внутрішніх справ України щодо забезпечення прав і свобод людини” містить аналіз передумов, завдань, функцій та особливостей діяльності поліції країн світу та органів внутрішніх справ України щодо забезпечення прав і свобод людини.

У підрозділі 2.1. **“Становлення та організаційно-правові засади поліцейської діяльності як передумова ефективного забезпечення прав і свобод людини”** підкреслюється, що у кожного народу, який створив національну державність, неминуче виникає потреба в особливому апараті, покликаному примусовими заходами здійснювати боротьбу з правопорушеннями, тим самим захищаючи права людини. Таким апаратом є поліція або інша структура, що виконує подібні функції.

Аналізуються закономірності становлення й розвитку поліцейських формувань та їх функцій у Древньому Єгипті, Вавилоні, Індії, Китаї, Афінах, Римі, середньовічній Австрії, Англії, Іспанії, Пруссії, Франції, Японії, а також у США та країнах Європи нових і новітніх часів.

Розглянуто також історичні аспекти формування поліцейських структур на території сучасної України – поліції Російської імперії, робітничої міліції Центральної Ради, варті Гетьманату, народної міліції Директорії, радянської робітничо-селянської міліції.

Наголошується, що поліція є одним з найстаріших державних інститутів, роль якого завжди була і залишається значною як для суспільства в цілому, так і для всіх без винятку політичних режимів. Це обумовлено насамперед соціально-політичною значущістю численних функцій щодо забезпечення встановленого правопорядку, які виконуються за допомогою специфічних засобів. В основу виділення поліції як самостійного державного інституту покладено саме засоби її діяльності. Такими засобами, право на використання яких має будь-яка поліція, є озброєність, безпосередній примус, сила.

Дисертант приділяє увагу тому, що теоретичні та організаційно-правові моделі функціонування поліції постійно еволюціонують, причому відповідні процеси інтенсифікуються. Однак погляди на її завдання та організацію неоднакові і визначаються як національними особливостями, так і проблемами, що стоять на певному етапі перед конкретною країною. В умовах, коли тероризм і злочинність починають загрожувати національній безпеці багатьох країн, питання підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів є пріоритетними завданнями в більшості держав світу. При цьому значна увага приділяється виробленню правильної з точки зору національних інтересів стратегії правоохоронної діяльності; забезпеченню системності і послідовності роботи поліції; здійсненню ефективного контролю за діяльністю поліції, у тому числі з боку інститутів громадянського суспільства щодо забезпечення прав і свобод людини.

Поліцейська діяльність пройшла шлях розвитку від тоталітарних моделей, що базуються на насильницькому захисті інтересів держави, до демократичних, де права і свободи людини є беззаперечною домінантою у діяльності правоохоронних органів.

Визначено, що діяльність поліцій (міліції) в демократичних країнах світу щодо забезпечення прав і свобод людини здійснюється в межах моделі “служіння громадськості”, що передбачає проактивну позицію поліцейських структур, які спрямовують свою діяльність на попередження, профілактику порушень прав і свобод людини. Доведено, що реформування МВС України повинно привести до впровадження означеної моделі організації діяльності у сфері забезпечення прав і свобод людини.

У підрозділі 2.2. **“Основні напрямки та критерії оцінки діяльності поліції в сучасних умовах щодо забезпечення прав і свобод людини”** визначається специфіка діяльності поліції країн світу щодо боротьби з правопорушеннями та забезпечення прав і свобод людини.

Насамперед зосереджено увагу на проблемі встановлення контролю над злочинністю, яка досить активно обговорюється в зарубіжній літературі. На думку багатьох дослідників, ця проблема не може вирішуватися тільки правоохоронними органами, оскільки рівень злочинності

залежить від соціальних та економічних факторів, багато з яких перебуває поза контролем з боку поліції. Найбільш доцільним визнається здійснення боротьби зі злочинністю за допомогою спеціальних програм, в реалізації яких, поряд з поліцією та іншими державними органами, значна роль відводиться місцевій владі, а також громадськості.

Зазначається, що в зарубіжних країнах установа контролю над злочинністю хоча й належить до пріоритетних функцій правоохоронних інститутів, у тому числі поліції, водночас це є справою всього суспільства. У зв'язку з цим оцінка ефективності діяльності поліцейських сил дається не стільки на основі даних про стан злочинності, скільки за підсумками виконання конкретних обов'язків, які на них покладено.

Проаналізовано думки зарубіжних авторів про критерії оцінки ефективності поліцейської діяльності за кордоном. Виявлено, що таких показників існує дуже багато, основними з них є: рівень здійснених профілактичних заходів; витрати на поліцію у зіставленні з рівнем злочинності; рівень розкриття злочинів; оперативність реакції на правопорушення тощо. Одним із основних критеріїв у більшості країн визнано рівень довіри населення до поліції. Зокрема, у державах Європейського Співтовариства перше місце в шкалі довіри населення посідає поліція (70 %), випереджаючи збройні сили (58 %), систему освіти (56 %), церкву (54 %), телебачення і радіо (53 %), систему соціального страхування (49 %), місцеву владу (47 %), парламенти (43 %), пресу (38 %), міжнародні компанії (37 %), профспілки (36 %) та індустрію реклами (24 %). У той же час в Україні рівень довіри населення до міліції значно нижчий і становить, за даними соціологічної служби "Соціс Геллап", 20%, довіру СБУ висловили 26 % опитаних, судам та прокуратурі – відповідно 23 і 21 %.

Вивчення світового досвіду дозволило визначити ряд умов ефективного функціонування поліції. По-перше, це наявність відповідної правової бази, яка виражає волю суспільства щодо поліції. По-друге, чітке управління нею з боку вищої національної та регіональної адміністрації. Третьою умовою є соціальна довіра. Четверта – укомплектованість особовим складом і наявність у нього здібностей, адекватних завданням, що вирішуються. Нарешті, п'ята умова – це достатнє фінансування та оснащення необхідними засобами озброєння, зв'язку, транспорту, криміналістичної техніки тощо. Перелічені умови є обов'язковими, рівнозначними та універсальними, тобто їх наявність необхідна в будь-якій країні, хоча, все, що пов'язано з функціонуванням поліції, має національну специфіку.

У роботі досліджено погляди теоретиків і практиків щодо пріоритетних напрямків роботи поліції – профілактика правопорушень, виконання нею репресивних функцій тощо. Зроблено висновок, що єдності цих думок не було і немає. Перша точка зору отримала офіційну підтримку в США, Великобританії, Канаді, Австралії, Новій Зеландії, Німеччині, Австрії, Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії, Японії, Сінгапурі та деяких інших країнах, друга – в країнах Латинської Америки

і європейських та азіатських державах, які були соціалістичними республіками, а також в Ізраїлі та Єгипті.

Аналіз правоохоронної діяльності поліції США, Канади, Великобританії, Німеччини, Франції та інших країн у сфері забезпечення прав і свобод людини дав можливість порівняти їх з організаційно-правовими проблемами адміністративної діяльності української міліції. Вивчення зарубіжного досвіду дозволило сформулювати основні теоретичні положення та конкретні практичні рекомендації з удосконалення організації діяльності органів внутрішніх справ України щодо забезпечення прав і свобод людини.

У підрозділі 2.3. *“Реалізація функцій органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини”* зазначається, що в системі органів державної влади, що здійснюють забезпечення прав і свобод людини, особливу роль відіграють правоохоронні органи, зокрема органи внутрішніх справ.

У підрозділі встановлено багатоаспектність діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини. Вона включає в себе як запобігання правопорушенням, відновлення та забезпечення прав і свобод людини, так і повагу та додержання їх самими органами внутрішніх справ. У цьому аспекті важливе значення має дотримання принципів верховенства права (законності) та гуманізму.

Під функціями органів внутрішніх справ автор розуміє основні напрямки їх діяльності в процесі вирішення поставлених перед ними завдань.

Загальним завданням органів внутрішніх справ України дисертант вважає забезпечення прав і свобод людини. Інші завдання – захист інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, охорона громадського порядку і громадської безпеки; боротьба зі злочинністю; попередження злочинів, їх припинення, розкриття і розслідування, розшук осіб, які вчинили злочин, вжиття заходів щодо усунення причин та умов, які сприяли вчиненню правопорушень; забезпечення безпеки дорожнього руху; охорона і захист державних об’єктів, майна всіх видів власності тощо – є похідними від загального.

Відповідно до зазначених завдань визначено основні функції органів внутрішніх справ, серед яких на перше місце поставлено забезпечення прав і свобод людини. Крім основних функцій, які є загальними для всієї системи органів внутрішніх справ, їх окремі структурні підрозділи виконують свої специфічні або конкретні функції. Тобто система функцій органів внутрішніх справ складається із загальних напрямків їх діяльності та багатьох дрібних відгалужень від них, які у свою чергу можуть мати ще дрібніші елементи.

У дисертації проаналізовано також окремі функції органів внутрішніх справ, які вони виконують у сфері адміністративної діяльності. В процесі здійснення своїх функцій працівники органів внутрішніх справ постійно вступають в адміністративно-правові відносини з різними

суб'єктами, у тому числі з людьми з приводу реалізації та захисту їхніх прав і свобод. Зокрема, органи внутрішніх справ є суб'єктами адміністративної юрисдикції, що застосовують норми як матеріального, так і процесуального адміністративного права.

Аналізуючи завдання міліції, визначені в Конституції України, дисертант дійшов висновку, що в сучасному демократичному суспільстві органи внутрішніх справ поступово набувають ознак організації, що надає послуги людині щодо забезпечення її прав і свобод. Важливими функціями міліції в цьому напрямку є надання допомоги людям у відновленні порушених прав і свобод; у надзвичайних ситуаціях; потерпілим від правопорушень; неповнолітнім, які залишилися без опіки; особам, які звільнилися з місць позбавлення волі, щодо їх ресоціалізації; надання охоронних послуг тощо.

У роботі приділяється увага також проблемі забезпечення виконання органами внутрішніх справ покладених на них завдань та функцій. У цьому контексті розглянуто особливості підтримання службової дисципліни працівників, специфіку комунікативної культури у взаєминах між ними, налагодження партнерських відносин із населенням. Здійснено аналіз статистичних та аналітичних матеріалів стосовно дотримання прав і свобод людини працівниками міліції. Наприклад, опитування осіб, засуджених за вчинення злочинів, показало, що у 52,5 % респондентів порушувалися їхні конституційні права під час розкриття та розслідування злочинів. Крім цього, особи, незадоволені роботою міліції, акцентували увагу на байдужості та грубості працівників міліції (відповідно 50 % та 42 %). Найбільша кількість незадоволених вирішенням своїх проблем серед тих, хто мав справу зі слідчими (44 %) та був потерпілим (59 %). Відмічається щорічне збільшення кількості (на 25 %) звернень осіб до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини щодо незаконного адміністративного затримання, проведення обшуку та застосування спеціальних засобів

На підставі цього дисертант дійшов висновку, що вся діяльність органів внутрішніх справ має бути підпорядкована виконанню їх головного призначення – забезпечення прав і свобод людини. Всі їх завдання і функції також мають підпорядковуватися цій головній меті.

У підрозділі 2.4. ***“Особливості забезпечення органами внутрішніх справ прав і свобод людини, що закріплені в Конституції України та міжнародних правових актах”*** основну увагу зосереджено на аналізі специфіки їх діяльності в зазначеній сфері.

Підкреслюється, що особливості діяльності органів внутрішніх справ, спрямованої на забезпечення прав і свобод людини, в першу чергу зумовлюються їх повноваженнями. Компетенція органів внутрішніх справ щодо забезпечення реалізації загальнолюдських стандартів прав людини реалізується в різних сферах, зокрема під час охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, провадження дізнання тощо.

У цьому підрозділі центральне місце відведено аналізу особливостей діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення окремих прав і свобод людини, зокрема тих прав людини,

для забезпечення яких діяльність органів внутрішніх справ має провідне значення.

Спираючись на аналіз думок науковців, здійснений у першому й другому розділах, дисертант запропонував класифікацію прав і свобод людини на підставі їх функціонального забезпечення органами внутрішніх справ:

перша група – права і свободи, забезпечення яких здійснюється виключно органами внутрішніх справ або спільно з іншими державними органами за ініціативою органів внутрішніх справ;

друга група – права і свободи, до забезпечення яких органи внутрішніх справ залучаються іншими державними органами та установами;

третья група – права і свободи, забезпечення яких покладено на інші державні інституції, а органи внутрішніх справ забезпечують їх у межах покладених на них функцій боротьби зі злочинністю та охорони громадського порядку.

Розглянуто специфіку забезпечення органами внутрішніх справ права людини на життя і повагу до її гідності, права на свободу та особисту недоторканність, права на недоторканність житла, таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, права на невтручання в сімейне та особисте життя, право на свободу пересування тощо.

У розділі розглянуто також особливості профілактичної діяльності як пріоритетного напрямку правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ. Значення профілактики обумовлено тим, що легше запобігти протиправним посяганням на стадії їх підготовки, ніж потім відновити порушені цими посяганнями права і свободи людини.

Розділ 3. “Механізм організаційно-правового забезпечення органами внутрішніх справ прав і свобод людини” присвячено з’ясуванню сутності цього механізму, видам та особливостям форм і методів діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини.

У підрозділі **3.1. “Поняття і структура механізму організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини”** підкреслено, що діяльність правоохоронних органів, у тому числі й органів внутрішніх справ, сама по собі належить до системи гарантування Українською державою прав і свобод людини.

У підрозділі під механізмом організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини розуміється система взаємопов’язаних елементів: правових засобів, організаційних форм та методів діяльності відповідних державних органів, спрямована на створення необхідних умов для реалізації прав і свобод людини, їх безпосередню охорону та захист.

У роботі зосереджується увага на тому, що правова наука розрізняє механізм правового регулювання, механізм реалізації прав і свобод та механізм забезпечення реалізації прав і свобод людини. Автор розглядає забезпечення реалізації прав і свобод людини як складову механізму реалізації прав і свобод людини. Зазначений механізм включає в себе елементи, що сприяють

створенню умов для здійснення прав і свобод, охороні й захисту їх від правопорушень, відтворенню порушеного права людини. До цих елементів віднесено: а) гарантії здійснення прав і свобод людини; б) юридичні елементи механізму реалізації; в) процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність; г) умови й фактори цього процесу.

Поняття “гарантії”, на думку дисертанта, охоплює усю сукупність об’єктивних та суб’єктивних чинників, спрямованих на реалізацію прав і свобод людини, на усунення можливих причин та ускладнень їх неповного чи неналежного здійснення. До юридичних елементів механізму віднесено: а) правові норми та нормативно-правові акти як форми їх вираження; б) індивідуально-правові документи; в) юридичні факти; г) правові відносини; д) суб’єктивні права і юридичні обов’язки; е) форми й методи реалізації та здійснення суб’єктивних прав і юридичних обов’язків.

Докладно досліджено правовий статус людини як сукупності суб’єктивних прав, що містяться в нормативно-правових актах. Основу загального правового статусу становлять конституційні права, свободи, законні інтереси і обов’язки людини. Саме на рівні правового статусу людини виникає ситуація готовності до реалізації суб’єктивних прав та юридичних обов’язків, але підкреслено, що ця стадія не забезпечує індивіду здійснення його прав та обов’язків. Лише на етапі безпосереднього користування суб’єктивним правом забезпечується фактичне втілення закріплених у моделі правової норми соціальних благ у повсякденну практичну діяльність. Дисертант наголошує на тому, що основу втілення нормативної моделі у фактичну поведінку становить механізм реалізації суб’єктивних прав, який залежить від: а) характеру поведінки носія суб’єктивних прав; б) діяльності зобов’язального суб’єкта, який повинен виконувати обов’язок або забезпечувати його виконання. Підкреслюється, що держава і суспільство мають бути зацікавленими у повній реалізації прав і свобод людини, їх юридичному забезпеченні, оскільки ці права і свободи не тільки відповідають її інтересам, а й спрямовані на організацію нормального життя суспільства, що вимагає посилення всієї діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини.

Механізм організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини розглядається в роботі як динамічна система правових та організаційних елементів, дія і взаємодія яких спрямовані на запобігання порушенням прав і свобод людини чи на їх відновлення в разі порушення. Він містить у собі: 1) охорону прав; 2) захист прав; 3) юридичну допомогу людині. Охорона прав і свобод людини є проявом безпосередньої дії охоронних норм права та організаційно-правової діяльності органів влади.

Особливу увагу в підрозділі приділено юридичній відповідальності як специфічному юридичному засобу забезпечення реалізації, охорони й захисту прав і свобод людини та здійснення закріплених у законодавстві обов’язків. Визначено види юридичної відповідальності,

що реалізуються у сфері забезпечення прав і свобод людини, та підстави їх застосування. Окремо розглянуто особливості застосування адміністративної відповідальності за правопорушення, що посягають на права і свободи людини.

У підрозділі розглянуто особливості механізму організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ. Ці особливості визначаються специфікою повноважень органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод й виявляються у формах, методах та засобах їх діяльності, які залежать від умов життя нашого суспільства і тому можуть змінюватися і вдосконалюватися залежно від історичного етапу його розвитку.

У підрозділі 3.2. *“Форми й методи діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини”* зазначається, що функції органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини реалізуються в конкретних діях їх працівників. Зовнішнє практичне виявлення діяльності щодо реалізації певних функцій одержало назву форм їх здійснення.

Під формою діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав людини в роботі розуміється сукупність однорідних конкретних дій їх працівників, пов'язаних зі створенням оптимальних умов для вільної реалізації прав і свобод людини, а також спрямованих на попередження та усунення негативних факторів, що ускладнюють їх реалізацію. Ними є організаційна та юридична форми, які тісно пов'язані і взаємодіють одна з одною, незважаючи на різний зміст.

Відзначивши, що юридична форма за своїм змістом, характером і властивостями охоплює нормотворчу, правозастосовчу й правоохоронну діяльність, дисертант робить висновок, що найважливішою формою діяльності органів внутрішніх справ є правоохоронна. Особливість цієї форми діяльності полягає в тому, що вона розпочинається у разі виникнення протиправної поведінки суб'єкта. Органам внутрішніх справ надано повноваження щодо припинення такої поведінки і застосування спеціальних заходів державного примусу.

Щодо організаційної форми забезпечення прав і свобод людини зазначається, що вона виявляється у кількох аспектах. По-перше, це робота, що проводиться безпосередньо в органах внутрішніх справ (так би мовити внутрішньоапаратна робота) – наради, службова підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників органів внутрішніх справ, інспекторські перевірки, індивідуально-виховна робота тощо; по-друге, робота з громадськістю – повідомлення, виступи перед населенням, тематичні лекції, виступи у ЗМІ і т. ін. Ще одна форма організаційного характеру – це робота із заявами та повідомленнями осіб, аналітичними матеріалами моніторингу щодо стану забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ.

Окремо в дисертації аналізуються методи діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини, які також досить різноманітні.

Дослідивши досвід діяльності поліції світу та органів внутрішніх справ України за роки незалежності, автор зробив висновок, що одним із методів організаційного забезпечення прав і свобод людини є здійснення постійного моніторингу цієї діяльності з визначенням негативних чинників та умов. Автор вважає за необхідне створити в кожному регіоні (центр, схід, захід, північ, південь) лабораторії соціологічного моніторингу, поклавши на них обов'язок здійснення моніторингу за основними напрямками діяльності органів внутрішніх справ та, зокрема, забезпечення прав і свобод людини. Лабораторії необхідно підпорядкувати вищим навчальним закладам МВС України, розташованим у регіонах.

Окрім того, означений метод, на думку дисертанта, потребує законодавчого закріплення у Законах України “Про міліцію”, “Про прокуратуру та ін. При цьому необхідно визначити порядок отримання, реєстрації надання такої інформації органам держстатистики.

Дисертант також зазначає, що універсальними методами державної діяльності, які використовуються в усіх галузях та сферах, на всіх її рівнях, а в багатьох випадках визначають зміст та конкретний прояв інших методів, є переконання і примус.

Пріоритетним методом у роботі визнається переконання як здійснення виховних, роз'яснювальних і заохочувальних заходів з метою формування у людини розуміння необхідності чіткого виконання вимог законів та інших правових актів. У підрозділі визначено основні форми переконання, проаналізовано специфіку виховної роботи в органах внутрішніх справ, організація якої останнім часом набуває особливого значення.

Певну увагу приділено аналізу правового примусу як методу правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ, зазначається, що найчастіше для виконання покладених на них завдань та функцій вони використовують примус, врегульований нормами адміністративного права, тобто адміністративний примус. Заходи адміністративного примусу реалізуються в ході адміністративної діяльності органів внутрішніх справ і поділяються на заходи адміністративного попередження, адміністративного припинення та адміністративного стягнення.

У підрозділі 3.3. **“Забезпечення прав і свобод людини в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ”** адміністративна діяльність визнається одним з основних, найважливіших напрямків діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини, що навіть у законодавчому переліку поставлено на перше місце. Більша частина особового складу, зокрема міліції, виконує переважно адміністративні функції, здійснює організаційно-правові повноваження, що встановлюються і забезпечуються нормами адміністративного права. Проблема забезпечення прав і свобод людини безпосередньо та найбільш тісно пов'язана з цим напрямком міліцейської практики.

Особливістю адміністративної діяльності є те, що в процесі її здійснення працівники органів внутрішніх справ вступають у численні адміністративно-правові відносини з людьми, їх

об'єднаннями, підприємствами, організаціями та установами. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ має чітко виражений державно-владний, авторитарний характер, здійснюється в офіційному порядку від імені держави, яка делегує своє право на застосування специфічних заходів адміністративного впливу, що, як правило, не використовуються іншими органами виконавчої влади.

В адміністративній діяльності органів внутрішніх справ виділяються два головні напрямки, перший з яких становить внутрішньо-організаційна адміністративна діяльність, а другий – зовнішня, або правоохоронна адміністративна діяльність. Причому саме в зовнішній адміністративній діяльності працівники органів внутрішніх справ стикаються зі сферою забезпечення прав і свобод людини.

Спираючись на аналіз думок науковців та результати практичної діяльності органів внутрішніх справ, автор дійшов висновку, що проблеми забезпечення прав і свобод людини та шляхів їх розв'язання є першочерговим завданням органів державної влади взагалі та міліції зокрема. Основними проблемами забезпечення прав та свобод людини в адміністративній діяльності органів внутрішніх справ, які необхідно вирішити, є:

- реалізація прав і свобод людини в адміністративно-правових відносинах, коли сторонами є особа і працівник міліції чи орган внутрішніх справ у цілому;
- активізація ролі людини у відстоюванні своїх прав, свобод і законних інтересів та скасування монопольного права держави на охорону її прав і свобод;
- формування ефективної адміністративно-процесуальної бази взаємовідносин людини та посадової особи органу внутрішніх справ;
- створення системи противаг у відносинах людини з державними органами та їх посадовими особами, призначенням якої є створення максимально рівних умов для нейтралізації правопорушень та зловживань з боку представників влади;
- вдосконалення правозахисної практики в діяльності органів внутрішніх справ.

Розв'язання зазначених проблем неможливе без розробки державної концепції правового забезпечення прав і свобод людини в адміністративній діяльності. Метою концепції повинно стати впровадження в життя думок науковців про те, що адміністративне право – це право забезпечення прав людини. Означене є неможливим без створення адміністративно-правового інституту забезпечення прав і свобод людини.

Цей інститут повинен передбачати збалансовані, взаємно кореспондуючі права і обов'язки органів виконавчої влади та приватних осіб і регулювати їх взаємовідносини на підставі всебічного забезпечення прав і свобод людини. Означене можливо за рахунок:

- коригування структури предмета адміністративного права щодо регулювання відносин органів виконавчої влади (їх посадових осіб) і приватних осіб;

- подальшого розвитку інституту адміністративно-правової відповідальності працівників органів внутрішніх справ за протиправні дії;
- створення збалансованого інституту взаємної відповідальності органів державної влади та приватних осіб як учасників адміністративно-правових відносин;
- розробки концепції ліцензування, у якій слід передбачити законодавче закріплення умов визнання діяльності ліцензованою, завдань, термінів і умов компенсації витрат на ліцензування, впровадження інституту відповідальності суб'єктів ліцензування за протиправні дії;
- впровадження загальнодержавної реєстрації юридично значущих фактів.

Визначено, що одним із засобів вирішення цих завдань є прийняття законодавцем одночасно з іншими законодавчими актами Адміністративно-процедурного кодексу України, в якому необхідно передбачити: права та обов'язки сторін; порядок реалізації прав і свобод людини у рамках адміністративно-юрисдикційних і позитивних адміністративно-правових відносин; процес і порядок застосування примусових заходів, особливо пов'язаних з обмеженням волі, та визначення переліку правопорушень, за якими може бути передбачене адміністративне затримання понад трьох годин, закріплення інституту доказів та порядку їх збирання.

Розділ 4. “Удосконалення діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини” включає три підрозділи, в яких визначаються основні напрямки такого вдосконалення.

У підрозділі 4.1. *“Реалізація міжнародних стандартів забезпечення прав і свобод людини в принципах організації роботи органів внутрішніх справ”* визначено, що виконання норм міжнародного права щодо забезпечення прав і свобод людини є одним із головних завдань будь-якої демократичної держави.

У дисертації звертається увага на те, що міжнародні стандарти виконання функцій поліцейськими структурами створено на виконання вимог Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод. В їх основу покладено принципи захисту прав людини, демократії та законності, оскільки в самому характері цих структур є елементи, що несуть потенційну загрозу правам людини. Особливо це стосується підрозділів, що ведуть боротьбу зі злочинністю. Виходячи з міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав і свобод людини головними принципами в діяльності органів внутрішніх справ визнаються законність, недискримінація, відповідність вимогам демократичного суспільства та гуманність. Вони повинні протидіяти будь-яким посяганням на права і свободи людини. Працівники органів внутрішніх справ мають за будь-яких обставин виконувати покладені на них законом обов'язки, служити суспільству та захищати всіх осіб від протиправних дій.

У дисертації визначено цілий ряд вимог міжнародно-правових актів щодо поліцейської діяльності, спрямованих на забезпечення прав і свобод людини в конкретних умовах. Зокрема, це

стосується забезпечення права кожного на особисту свободу, безпеку та свободу пересування. Щодо поліцейської діяльності ця вимога означає неприпустимість свавільного арешту, затримання або позбавлення волі, крім випадків та процедур, зафіксованих у законі. На ряд дій міжнародними актами встановлено абсолютну заборону, тобто їх не може бути вчинено за будь-яких обставин. Це, зокрема, вбивство, тортури, смертна кара, завдання каліцтва, приниження особистої гідності, взяття у заручники; колективне покарання, виконання вироку до винесення його судом, брутальне або принизливе поводження. Забороняються також репресії проти поранених, хворих, тих, хто зазнав лиха на морі, медичного персоналу та служб, військовополонених, цивільних осіб, цивільних та культурних об'єктів, довкілля. Від поліцейських вимагається поважати й захищати особисте життя людини, запобігати, розслідувати та припиняти всі прояви насильства, забезпечувати охорону прав біженців, а також потерпілих від злочину тощо.

На підставі аналізу міжнародних актів та законодавства Канади, Швеції, Швейцарії та інших країн світу, автором висловлено думку, що з метою реалізації в Україні міжнародних стандартів і принципів прав людини цілком логічно і справедливо закріпити в Конституції України правову норму, яка поклала б на державу обов'язок гарантувати компенсації особі шкоди, заподіяної вчиненим злочином, та надання їй юридичного статусу "потерпілий від злочину".

Доведено, що реалізація міжнародних стандартів у діяльності органів внутрішніх справ України щодо забезпечення прав і свобод людини неможлива без докорінного вдосконалення чинного законодавства, що повинно охопити Конституцію України, адміністративне, кримінальне, кримінально-процесуальне та оперативно-розшукове законодавство. Необхідно також внести відповідні зміни до законодавства, що регламентує цивільно-правові відносини. Настав час для розробки Кодексу прав і свобод людини, в якому необхідно визначити принципи діяльності державних органів щодо забезпечення прав і свобод людини. Кодекс повинен складатися з правових норм, що містять міжнародні принципи забезпечення прав і свобод людини, узагальнений перелік прав і свобод, конституційні гарантії, процедуру забезпечення та порядок їх відновлення.

У підрозділі 4.2. *“Основні напрями реформування органів внутрішніх справ та їх діяльності щодо забезпечення прав і свобод людини”* зазначається, що державно-правова реформа, яка здійснюється в Україні останніми роками, стосується державного механізму в цілому, а також його окремих складових, до яких належать і органи внутрішніх справ.

У дисертації наголошується, що суттєвих змін потребують організація та діяльність органів внутрішніх справ. Основними шляхами їх реформування та розвитку названо: запровадження нової моделі функціонування системи МВС України створенням дворівневої структури міліції; приведення стану управління органами внутрішніх справ у відповідність до загальносвітових

стандартів; упровадження кримінологічного супроводження діяльності органів внутрішніх справ; чітке визначення форм і методів діяльності міліції у сфері забезпечення прав і свобод людини, заснованих на розумінні кожним працівником персональної відповідальності за порушення цих прав та свобод. У підрозділі визначаються об'єктивні обставини, що обумовлюють необхідність та принципи реформування органів внутрішніх справ.

Визначено основні складові реформування системи органів внутрішніх справ України, яке об'єктивно має починатися з її структурної перебудови. Наступним кроком має бути вдосконалення управлінської діяльності. Реалізація реформи системи органів внутрішніх справ передбачає: 1) децентралізацію в процесі управління; 2) децентралізацію міліції; 3) інформатизацію органів внутрішніх справ; 4) усунення паралелізму та дублювання функцій; 5) усунення тенденцій депрофесіоналізації міліції; 6) кардинальне посилення соціального захисту працівників органів внутрішніх справ.

Необхідною визнається реорганізація штабних підрозділів, у процесі якої доцільно створити дієву систему швидкого реагування на зміни в оперативній обстановці та надзвичайні події через об'єднання відповідних сил і засобів в єдиний блок, зміцнення чергових частин як органів оперативного міжгалузевого управління. Необхідно підвищити роль міліції громадської безпеки у боротьбі зі злочинністю шляхом поліпшення роботи її структурних служб, спрямованої на здійснення загальної та індивідуальної профілактики злочинів, а також на розкриття злочинів, не віднесених законодавством до категорії тяжких. Служба дільничних інспекторів міліції має стати центральною ланкою профілактики правопорушень. Особливо це стосується адміністративних проступків.

Поряд з необхідністю структурної перебудови органів внутрішніх справ звертається увага на важливість функціональних змін у їх діяльності, особливо щодо виконання профілактичної функції як основного засобу забезпечення прав і свобод людини. У ході реформування системи органів внутрішніх справ необхідно здійснити також комплекс заходів, спрямованих на підвищення рівня адміністративної культури працівників органів внутрішніх справ та вдосконалення управлінської діяльності, а також поліпшення громадської думки про міліцію. Вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини потребує також налагодження їх дієвої взаємодії з громадськими правозахисними організаціями.

Зроблено висновок про те, що реформування системи МВС України є складним процесом у новітній історії України. Завдання полягає в тому, щоб силове, авторитарне відомство, в діяльності якого дотепер переважає каральний чинник, перетворити на дійсно правоохоронний орган європейського зразка, який би забезпечував реалізацію наданих йому повноважень виходячи з пріоритетності прав і свобод людини.

У підрозділі 4.3. *“Поліпшення роботи з персоналом як засіб удосконалення діяльності*

органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини” розглянуто різні напрямки вдосконалення роботи з персоналом в органах внутрішніх справ.

Підкреслюється, що стратегічні завдання реформування системи органів внутрішніх справ неможливо вирішити без нової кадрової політики, головна мета якої полягає у створенні організаційно-правових, соціальних, виховних, психологічних, матеріально-технічних, фінансових, економічних та інших передумов для формування високопрофесійного персоналу органів, служб та підрозділів внутрішніх справ, здатного ефективно, на високому рівні забезпечувати права і свободи людини.

Доведено, що створення моделі управління міліцією “відкритого типу” передбачає подолання ряду протиріч, притаманних існуючій системі роботи з персоналом органів внутрішніх справ. Зокрема, між системним характером процесу формування професіоналізму персоналу міліції і станом їх забезпечення з боку управлінських, фінансових та науково-методичних структур; між вимогами стандартизації і універсалізації у роботі з персоналом та превалюванням місцевих особливостей з боку регіональних органів управління; між вимогами міждисциплінарної інтеграції та превалюванням практичного навчання у змісті професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ і вузькою спеціалізацією науково-методичного забезпечення навчального процесу; між необхідністю впровадження особисто-орієнтованого підходу у кадровій роботі та відсутністю системи його забезпечення на кожному з етапів професійного становлення фахівця; між системами кадрової роботи в органах внутрішніх справ України та поліції інших країн світу; між рівнем вирішення соціальних проблем персоналу органів внутрішніх справ і соціально-економічним потенціалом Української держави на сучасному етапі розвитку.

Визначено, що перехід на проактивну модель організації діяльності органів внутрішніх справ потребує впровадження нової концепції роботи з персоналом органів внутрішніх справ, яка передбачає заходи щодо вдосконалення організаційної структури органів та підрозділів внутрішніх справ на основі системного підходу; вдосконалення системи критеріїв оцінки ефективності діяльності органів внутрішніх справ; визначення оптимальної штатної чисельності структурних підрозділів міліції; наукове обґрунтування навантаження всіх категорій працівників органів внутрішніх справ, форм підвищення мотивації персоналу щодо виконання професійних обов’язків.

Значну увагу в підрозділі приділено проблемам підготовки персоналу, підвищення професіоналізму працівників органів внутрішніх справ. Сучасний правоохоронець повинен не тільки володіти фундаментальними знаннями про невід’ємні права та свободи людини, але й уміти правильно орієнтуватися в різних ситуаціях, пов’язаних із забезпеченням прав і свобод людини.

У підготовці висококваліфікованих фахівців для органів внутрішніх справ важлива роль належить вищим навчальним закладам системи МВС України. З цієї метою автором розроблено

концепцію реформування системи відомчої освіти на засадах профілізації навчальних закладів, практичної спрямованості навчального процесу; впровадження в навчальний процес досвіду діяльності міліції України та поліції щодо забезпечення прав і свобод людини; єдиних освітньо-професійних програм, заснованих на освітньо-кваліфікаційних характеристиках; створення єдиної системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації науково-педагогічного складу.

Обґрунтовано, що зміст навчання працівників органів внутрішніх справ полягає у формуванні професійних знань та навичок щодо забезпечення прав і свобод людини; розширенні уявлень про чинне міжнародне та національне законодавство в галузі забезпечення прав людини, регулювання діяльності органів внутрішніх справ; доведенні необхідності безперервного процесу освіти, навчання та виховання, що створює передумови отримання знань, розвитку світогляду, набуття майстерності і вироблення індивідуальних норм поведінки з урахуванням особистих якостей кожного працівника, які відповідали б вимогам міжнародного та національного законодавства щодо забезпечення прав і свобод людини. Тому доцільно ввести до навчальних програм спеціальний курс “Забезпечення прав і свобод людини у правоохоронній діяльності органів внутрішніх справ”. За результатами дослідження запроваджено викладання означеного курсу в Юридичній академії МВС України та розроблено типову навчальну програму.

У стислому вигляді визначено комплекс заходів, що необхідно реалізувати для розв’язання актуальних проблем у сфері кадрового забезпечення органів внутрішніх справ.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, яка полягає у розробці теоретико-правових та організаційних засад забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ та наданні науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на підвищення ефективності такої діяльності. У результаті проведеного дослідження сформульовано ряд висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на досягнення поставленої мети.

1. Визначення сутності прав і свобод людини як об’єкта правоохоронної діяльності дозволило узагальнити системні характеристики категорії прав і свобод людини, довести, що вони мають природну основу, є невід’ємними для кожного індивіда, позанаціональними і позатериторіальними, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави, функціонують як об’єкт міжнародно-правового регулювання й захисту. В результаті дослідження надано авторську класифікацію прав і свобод людини залежно від ступеня їх функціонального забезпечення органами внутрішніх справ. Визначено, що права і свободи кожної групи мають окремий організаційно-правовий набір засобів і методів їх забезпечення органами внутрішніх справ.

2. На підставі ретроспективного аналізу діяльності міліції та поліції виявлено закономірності й тенденції, що впливають на ефективність забезпечення прав і свобод людини правоохоронними органами держави. Доведено, що особливе становище органів внутрішніх справ зумовлюється обсягом і складністю їх компетенції при здійсненні правоохоронної діяльності, а також тим, що на них покладається головний тягар боротьби зі злочинністю та роботи з профілактики і запобігання злочинам з метою реалізації єдиної державної політики боротьби зі злочинністю, що є складовою внутрішньої політики суверенної і незалежної України. Діяльність органів внутрішніх справ, спрямована на забезпечення прав і свобод людини, має певні особливості, що зумовлюються їх повноваженнями. Компетенція органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини реалізується в різних сферах, зокрема під час охорони громадського порядку, забезпечення громадської безпеки, провадження дізнання тощо. Особливості діяльності міліції щодо забезпечення прав і свобод людини визначаються також засобами та методами цієї діяльності, які залежать від умов життя нашого суспільства і тому можуть змінюватися і вдосконалюватися з його розвитком.

3. У результаті системного аналізу впровадження міжнародних стандартів у діяльність органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини розроблено рекомендації щодо шляхів удосконалення організаційно-правового забезпечення правоохоронної діяльності, що базуються на верховенстві загальнолюдських цінностей. Доведено, що для розвинених країн характерна наявність загальнонаціональних і регіональних програм діяльності поліції, які включають юридичні, організаційно-управлінські та інші взаємозалежні заходи, що мають достатнє фінансове забезпечення. В Україні за роки незалежності законодавчо закріплені права та свободи людини, а також розбудовується система їх правового захисту, які в основному відповідають вимогам існуючих міжнародних стандартів. У той же час у законодавчих актах практично відсутній механізм організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини. Усунення означеної прогалини необхідно здійснювати у таких напрямках, як, по-перше, внесення відповідних змін до Конституції України як основного джерела норм, що регламентують загальні засади забезпечення прав і свобод людини; по-друге, внесення змін до цивільного, адміністративного, кримінального, кримінально-процесуального та оперативно-розшукового законодавства. Обґрунтовано необхідність розробки Кодексу прав і свобод людини, в якому повинні бути визначені принципи діяльності державних органів щодо забезпечення прав і свобод людини, міститися узагальнений перелік прав і свобод, їх конституційні гарантії, процедура їх забезпечення, порядок відновлення. По-третє, приведення нормативних актів МВС України у відповідність до міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав і свобод людини.

4. Визначено місце правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ в механізмі організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини, яка характеризується

двовекторністю. Перший напрямок пов'язаний з адміністративно-правовими засобами забезпечення, другий – з реалізацією кримінально-правових норм. При цьому у взаємовідносинах з людиною посадові особи органів внутрішніх справ мають виходити з пріоритету забезпечення прав і свобод людини над іншими завданнями правоохоронної діяльності.

5. Дослідження генезису, теоретичних та організаційно-правових основ діяльності поліції США, Канади, Великобританії, Німеччини, Франції та інших країн у сфері забезпечення прав і свобод людини дозволило провести порівняльний аналіз цих проблем з проблемами адміністративної діяльності української міліції. Визначено напрями використання в Україні досвіду діяльності поліції зарубіжних країн у сфері забезпечення прав і свобод людини, зокрема покращення нормативного регулювання адміністративної діяльності міліції та оптимізація системи критеріїв оцінки стану забезпечення нею прав і свобод людини, вдосконалення структури органів внутрішніх справ, вирішення питань кадрового забезпечення міліції, впровадження нових форм і методів забезпечення прав і свобод людини, застосування інноваційних технологій у процесі підготовки персоналу органів внутрішніх справ.

6. Комплексний аналіз завдань і функцій органів внутрішніх справ дозволив дійти висновку щодо забезпечення прав і свобод людини як пріоритетного напряму та стратегічної мети діяльності Міністерства внутрішніх справ України. Встановлено, що нагальною потребою є переорієнтація каральної функції органів внутрішніх справ на забезпечувальну, в межах якої права і свободи людини виступають визначальним фактором гуманізації правоохоронної діяльності відповідно до міжнародних стандартів. При формуванні новітньої концепції управління органами внутрішніх справ слід враховувати конституційні положення щодо відповідальності держави перед людиною за свою діяльність у сфері забезпечення прав і свобод людини.

7. Аналіз практики діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини дозволив виділити ряд проблем, що пропонується розв'язати шляхом розробки та впровадження у життя державно-правової концепції забезпечення прав і свобод людини в адміністративній діяльності міліції. Метою концепції повинно стати перетворення адміністративного права на “право забезпечення прав людини”.

8. У роботі обгрунтовано базові науково-теоретичні положення організації діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини. Категорію “механізм організаційно-правового забезпечення прав і свобод людини” вперше розкрито з точки зору динамічних взаємозв'язків між основними умовами, передумовами і засобами забезпечення органами внутрішніх справ прав і свобод людини та їх взаємодії. Це дозволило систематизувати дослідження процесу забезпечення прав і свобод людини, розкрити структуру, взаємозв'язок та взаємодію всіх елементів і ланок системи забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ з позицій аналізу особливостей специфіки повноважень органів внутрішніх справ щодо

забезпечення прав і свобод людини.

9. Визначено необхідність створення адміністративно-правового інституту забезпечення прав і свобод людини, який передбачає збалансовані взаємно кореспондуючі права та обов'язки органів влади і приватних осіб, та врегулювання їх взаємовідносин на підставі всебічного забезпечення прав і свобод людини. Створений інститут повинен бути комплексним, тобто він має містити норми, що регулюють відносини осіб з усіма суб'єктами виконавчої влади, зокрема з органами внутрішніх справ.

10. Зважаючи на те, що соціальні, організаційні, фінансові та правові чинники, інтенсивний розвиток нових суспільних відносин, процеси становлення правової держави зумовлюють потребу подальшого реформування системи органів внутрішніх справ України, в роботі визначаються основні шляхи і напрямки такого реформування щодо забезпечення прав і свобод людини. Розроблено цілісну систему управління органами внутрішніх справ у цій сфері, підкріплену концептуально-методологічними положеннями, принципами, підходами, моделями, спрямованими на вдосконалення організаційно-правових засад і практики забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ.

11. Доведено, що розвиток органів внутрішніх справ повинен бути спрямований на забезпечення прав і свобод людини. Основними шляхами цього розвитку можуть бути: створення місцевої міліції; приведення стану управління органами внутрішніх справ у відповідність до загальносвітових стандартів; упровадження кримінологічного супроводження діяльності органів внутрішніх справ; чітке визначення форм і методів діяльності міліції у сфері забезпечення прав і свобод людини, заснованих не тільки на суворому контролі з боку посадових осіб усіх рівнів, а й на розумінні кожним працівником персональної відповідальності за порушення цих прав та свобод.

12. Визначено шляхи вдосконалення роботи з персоналом органів внутрішніх справ як засобу підвищення ефективності їх діяльності щодо забезпечення прав і свобод людини. Сформульовано головну мету нової кадрової політики, що полягає у створенні організаційно-правових, соціальних, виховних, психологічних, матеріально-технічних, фінансових, економічних та інших передумов для формування високопрофесійного персоналу органів внутрішніх справ, здатного ефективно, на високому рівні забезпечувати права і свободи людини.

13. Запропоновано інноваційну концепцію реформування підготовки персоналу органів внутрішніх справ з проблем забезпечення прав і свобод людини, що базується на комплексному використанні сил та засобів міліції, визначенні раціональних форм і методів наповнення кадрового потенціалу, формуванні висококваліфікованих кадрів органів внутрішніх справ, удосконаленні системи вищих навчальних закладів МВС України.

14. З метою об'єктивного визначення місця правоохоронної діяльності органів внутрішніх

справ у загальнонаціональному організаційно-правовому механізмі забезпечення прав і свобод людини, адаптації в Україні досвіду діяльності поліції зарубіжних країн у цій сфері з позицій організаційної цілісності, впровадження в практичну діяльність органів внутрішніх справ науково-теоретичних й концептуальних положень щодо управління правоохоронною діяльністю у сфері забезпечення прав і свобод людини пропонується ввести в апараті Міністра внутрішніх справ України посаду радника Міністра з питань забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ. До функціональних обов'язків радника Міністра також слід віднести контроль за здійсненням підготовки фахівців у сфері національного та міжнародного права з питань забезпечення прав і свобод людини; визначення основних напрямів та першочергових заходів щодо набуття всіма категоріями населення правових знань та навичок їх застосування, сприяння координації та дієвій участі органів місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадських організацій, навчальних закладів і наукових установ у формуванні правосвідомості людей; забезпечення вільного доступу до джерел інформації з проблематики дотримання прав людини. Одночасно аналогічні посади доцільно ввести в центральних апаратах інших правоохоронних органів.

I. ОСНОВНІ ПРАЦІ, ОПУБЛІКОВАНІ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. *Негодченко О.В.* Забезпечення прав та свобод людини органами внутрішніх справ України: Монографія. – Д.: Поліграфіст, 2002. – 416 с.
2. *Негодченко О.В.* Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: Монографія. – Д.: Вид-во Дніпроп. ун-ту, 2003. – 448 с.
3. *Джурканин Т., Негодченко А., Сергєвнин В.* Кадровое обеспечение полиции США: Монография / Под ред. проф. А.В. Негодченко. – Х.: Изд-во Нац. ун-та внутр. дел; Д.: Лира ЛТД, 2003. – 360 с.

Наукові статті

1. *Негодченко О.В.* Деякі аспекти удосконалення системи управління органами внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини // Вісник Донецького інституту внутрішніх справ МВС України. – 2002. – №4. – С. 48–56.
2. *Негодченко О.В.* Організаційно-правові проблеми захисту прав і свобод громадян при провадженні у справах про адміністративні проступки // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2002. – № 4. – С. 139–146.

3. *Негодченко О.В.* Організаційно-правові проблеми забезпечення прав і свобод біженців в Україні // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2002. – №3. – С. 240–247.
4. *Негодченко О.В.* Деякі проблеми організації діяльності органів внутрішніх справ щодо попередження домашнього насильства // Вісник Одеського юридичного інституту. – 2002. – №4. – С. 14–21.
5. *Негодченко О.В.* Організаційно-правові проблеми органів внутрішніх справ щодо захисту прав осіб, потерпілих від злочинів // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2002. – №2. – С. 173–181.
6. *Негодченко О.В.* Удосконалення правоохоронної діяльності органів внутрішніх справ України та забезпечення прав і свобод людини // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2002. – №3. – С.11–17.
7. *Негодченко О.В.* Організаційні особливості захисту прав та свобод людини органами внутрішніх справ України // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2003.– №1. – С. 6–12.
8. *Негодченко О.В.* Деякі організаційні аспекти визначення механізму забезпечення реалізації прав, свобод і обов'язків людини й громадянина // Вісник Запорізького юридичного інституту. – 2003 – №3. – С. 9–16.
9. *Негодченко О.В.* Особливості організаційних форм діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення реалізації конституційних прав та свобод людини // Вісник Одеського юридичного інституту. – 2003. – №1. – С. 8–13.
10. *Негодченко О.В.* Характеристика методів діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2003. – №1. – С. 261-268.
11. *Негодченко О.В.* Концепція захисту прав і свобод людини в адміністративно-юрисдикційній діяльності міліції // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – № 21. – С. 8–13
12. *Негодченко О.В.* Функції органів внутрішніх справ у контексті забезпечення прав і свобод людини // Вісник Луганської академії внутрішніх справ. – 2003. – №1. – С. 176–185.
13. *Негодченко О.В.* Законність як принцип управління та його роль у діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини // Вісник Луганської академії внутрішніх справ. – 2003. – №2. – С. 219–228.
14. *Негодченко О.В.* Реформування органів внутрішніх справ у контексті забезпечення прав і свобод людини // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2003. – №1. – С.5–12.
15. *Негодченко О.В.* Забезпечення прав і свобод людини та ОРД // Бюлетень з обміну досвідом

роботи ОВС. – 2003. – № 151. (Інв. № 00172-2003).

16. *Негодченко О.В.* Анкетування як засіб моніторингу громадської думки про діяльність міліції щодо забезпечення конституційних прав громадян // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2003. – № 24. – С. 34–41.
17. *Негодченко О.В.* Об'єднати поліцейських, щоб зробити світ безпечним // Міліція України. – 2003. – № 3. – С.26–27.
18. *Негодченко О.В.* Удосконалення механізму поєднання науки і практичної діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі зі злочинністю // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2003. – №2. – С.3–10.
19. *Негодченко О.В.* Організаційно правові проблеми забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ під час розкриття злочинів, пов'язаних з наркобізнесом // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2003. – Спеціальний випуск №1. – С.3-9.
20. *Негодченко О.В.* Створення місцевої міліції – перспективний напрям реформування органів внутрішніх справ // Науковий вісник Юридичної академії МВС. – 2003. – №3. – С.3-8.
21. *Негодченко А.В.* Проблемы использования зарубежного опыта в деятельности органов внутренних дел Украины по защите прав и свобод человека // Вестник Академии МВД Республики Беларусь. – 2003. – № 2. – С. 186–188.
22. *Негодченко О.В., Шинкаренко І.Р.* Проблеми діяльності органів внутрішніх справ на пріоритетних напрямках боротьби зі злочинністю // Бюл. з обміну досвідом роботи ОВС. – 2003. – № 146/147. – С. 4-7.
23. *Лукашевич В.Г., Негодченко О.В.* Місце і роль правоохоронних органів в системі державної влади та місцевого самоврядування // Зб. наук. праць Одеськ. ін-ту внутр. справ МВС України. – Одеса, 1997. – С.17–22.
24. *Негодченко О.В., Ткаченко М.В.* Об'єкт господарських злочинів у проектах нового Кримінального кодексу України // Вісн. Запорізьк. юрид. ін-ту МВС України. – Вип.2. Запоріжжя, 1997. – С.3-9.

II. ДОДАТКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ

Статті й тези доповідей

1. *Бычковский А.П., Негодченко А.В.* О некоторых аспектах проблемы выбора избирательной системы для Украины: Международная научно-практическая конференция, посвященная памяти профессора Федорова К.Г.” – Запорожье: ЗГУ, 1996. – С. 78-83.
2. *Негодченко А.В.* О некоторых аспектах правового положения церкви и защите прав верующих

- в Україні // Международная научно-практическая духовно-светская конференция “Аще возможно, будьте в мире со всеми...” (Римл. 12,18). – Запорожье: Издат.-полиграф. ком-с “Запоріжжя”, 1997. – С. 205-207.
3. *Мисливий В.А., Негодченко О.В.* До питання про вдосконалення правових засад боротьби з організованою злочинністю // в зб.: II наук.-практ. конф-я, присвячена пам'яті К.Г. Федорова. – Т.1. – Запоріжжя: ЗДУ, 1997.
  4. *Негодченко А.В., Порошук С.Д.* Социальная защита личности как функция современного государства // Етнонаціональний розвиток в Україні та стан української етнічності в діаспорі: сутність, реалії конфліктності, проблеми та прогнози на порозі ХХІ ст.”: тези V Міжнародної наук.-практ. конф-ї (22-25 трав. 1997р.). – Ч.ІІ. – Київ-Чернівці: КВП МО України, Чернівецьк. держ. ун-т, 1997. – С.73-78.
  5. *Nehodchenko O.* Humanization of the Police Training in Educational Establishments of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine based on European Standards // 14-th Symposium for Heads of Police Colleges. – Lyon, 2002.
  6. *Negodchenko O.* Police education quality improvement as citizen rights and freedoms guarantee // The identification of social needs and the problems in police practice: International scientific conference (Prague, Police Academy of Czech Republic, 29-30.09.2003). – Prague, 2003. – С. 12-17.
  8. *Негодченко А.В.* Борьба с организованными преступными группами в сфере автотранспортных услуг // Вопр. организованной преступности и борьбы с ней: Сб. науч. тр. НИИ проблем укрепления законности и правопорядка. – М., 1993. – С.69-73.
  9. *Негодченко А.В.* Избирательная система и ее законодательное закрепление // Выборча система і проблеми становлення української держави. – К., 1993. – С.241-242.
  10. *Негодченко А.В.* Избирательный закон и развитие многопартийности в Украине // Актуальні проблеми розвитку суспільної думки і практики управління”: Збірник наукових праць. – Вип. ІІ. – Запоріжжя: ЗІДМУ, 1996. – С.158-161.
  9. *Негодченко О.В.* Загальні засади Конституційного ладу України // у зб.: “Концепція реформування законодавства України”. – Запоріжжя: ЗДУ, 1997. – С. 3–6.
  10. *Негодченко А.В.* О правовом положении православной церкви в Украине // Концепція реформування законодавства України. – Запоріжжя: ЗДУ, 1997. – С. 33-35.
  12. *Кукурудз Р.О., Негодченко О.В.* Конституційна юрисдикція в Україні: реальність та перспектива // у зб.: “Концепція реформування законодавства України”. – Запоріжжя: ЗДУ, 1997. – С.35-40.
  13. *Негодченко О.В.* Розвиток юридичної науки як одного з головних аспектів діяльності органів внутрішніх справ України – шлях до побудови правової держави // Науковий вісник Дніпропетр. юрид. ін-ту МВС України. – 2000. – №1. – С.16-22.

14. *Негодченко О.В.* Молодій українській державі – якісно нову форму правничої освіти і науки // Науковий вісник Дніпроп. юрид. МВС України. – 2000. – № 3. – С.3–9.
15. *Негодченко О.В.* Наука вищої школи МВС України та питання боротьби зі злочинністю // Науковий вісник Дніпропетр. юрид. ін-ту МВС України. – 2001. – №1. – С.11–16.
16. *Крикунов Г.Н., Негодченко А.В.* Преступность, ее основные показатели и оценка качества борьбы с преступностью // Науковий вісник Дніпропетр. юрид. ін-ту МВС України. – 2001. – №2. – С.166–172.
17. *Негодченко О.В.* Юридична освіта МВС України: стан та перспективи // Науковий вісник Дніпропетр. юрид. ін-ту МВС України. – 2001. – №3. – С. 3–9.
18. *Негодченко О.В.* Дотримання органами внутрішніх справ міжнародних стандартів юридичного забезпечення прав і свобод людини // Права людини в Україні: стан справ, проблеми, перспективи / Редкол.: Ю.І. Сватко (голова) та ін. – К., 2003. – С. 38-42.

Посібники

1. *Негодченко О.В., Тертишник В.М.* Міжнародне співробітництво у сфері правосуддя: Навчальний посібник. – Д., 2002. – 68 с.
2. *Ануфрієв М.І., Венедиктов В.С., Негодченко О.В. та ін.* Соціологічно-правові аспекти зміцнення службової дисципліни в органах внутрішніх справ України: Навчально-методичний посібник. – Д., 2000. – 160 с.
3. *Негодченко О.В., Лобанов В.М.* Судуострій України (суди загальної юрисдикції): Навчальний посібник. – Д., 2002. – 80 с.
4. *Негодченко О.В.* Конституція України та її розвиток: Навчальний посібник. - Запоріжжя, ЗДУ, 1997.
5. *Негодченко А.В.* Конституция (Основной Закон) Украины с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 марта 1993 года: Учебное пособие. – Д., ВПОП “Дніпро”, 1994.
6. *Негодченко О.В.* Детермінація злочинності: Навчальний посібник. – Запоріжжя: Запоріз. юрид. ін-т МВС України, 1996.
7. *Негодченко А.В.* Проблемы виктимологии и суицидального поведения: Учебное пособие. – Д.: ДЮОИ МВД Украины, 1998.
8. *Негодченко О.В.* Основи держави та права: Навчальний посібник. – Д.: ДЮОИ МВС України, 1998.
9. *Негодченко О.В.* Державне право України – складова частина юридичної науки, провідна галузь національного права України: Лекція. – Запоріжжя, 1997.
10. *Негодченко О.В.* Державні органи України та загальні засади їх функціонування: Лекція. – Запоріжжя, 1997.

11. Корж А.А., Негодченко А.В. Теория разделения властей в истории развития конституционализма: Учебное пособие. – Д.: ВПОП “Дніпро”, 1995.
12. Крикунов Г.Н., Негодченко А.В. Основные аспекты безопасности жизнедеятельности: Учебное пособие. – Д., “Пороги”, 1998.
13. Крикунов Г.Н., Негодченко А.В. Основы охраны труда: Учебник. – Д.: “Арт-пресс”, 1999. – 144 с.
14. Негодченко О.В., Чумак П.О. Основы правознавства: Навчальний посібник. – Д., 2000. – 280с.
15. Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Експертизи на досудовому слідстві: Навчальний посібник. – Д., 2001. – 204 с. (гриф МВС).
16. Макаренко Є.І., Негодченко О.В., Тертишник В.М. Огляд місця події: Навчальний посібник. – Д., 2001. – 160с.
17. Негодченко О.В., Тертишник В.М. Слідчі дії: Навчальний посібник. – Д., 2002. – 210 с.
18. Освіта та наука МВС України: шлях у 10 років: Навчальний посібник / Укладачі: О.В. Негодченко, В.А. Мисливий, Ю.А. Ведерніков, Ю.К. Тараненко. – Д., 2001.
19. Основы правознавства: Навчальний посібник / За заг. ред. проф. О.В. Негодченка. – Д., 2003.

АНОТАЦІЇ

Негодченко О.В. Забезпечення прав та свобод людини органами внутрішніх справ: організаційно-правові засади. – *Рукопис*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Національний університет внутрішніх справ, Україна, Харків, 2004.

Дисертацію присвячено аналізу теоретико-методологічних та організаційно-правових засад діяльності органів внутрішніх справ у сфері забезпечення прав і свобод людини. Визначаються сутність та система прав і свобод людини, аналізуються міжнародні стандарти забезпечення прав і свобод людини та шляхи їх реалізації в правовій системі України, визначається місце діяльності органів внутрішніх справ в механізмі забезпечення прав і свобод людини, з'ясовуються завдання, функції та особливості діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини, аналізується система адміністративно-правових засобів забезпечення органами внутрішніх справ прав і свобод людини, визначаються шляхи вдосконалення діяльності органів внутрішніх справ у цій сфері.

Ключові слова: забезпечення прав і свобод людини, органи внутрішніх справ, організаційно-правові засади, міжнародні стандарти, адміністративна діяльність, завдання і функції, механізм організаційно-правового забезпечення, форми й методи, удосконалення.

Негодченко А.В. Обеспечение прав и свобод человека органами внутренних дел: организационно-правовые основы. – *Рукопись*.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.07 – теория управления; административное право и процесс; финансовое право; информационное право. – Национальный университет внутренних дел, Украина, Харьков, 2004.

Диссертация посвящена анализу теоретико-методологических и организационно-правовых основ деятельности органов внутренних дел в сфере обеспечения прав и свобод человека. В результате проведенного исследования создана принципиально новая концепция обеспечения прав и свобод человека органами внутренних дел и определены пути совершенствования их деятельности в этой сфере.

Определение сущности прав и свобод человека как объекта правоохранительной деятельности позволило обобщить системные характеристики категории прав и свобод человека, разработаны также классификационные признаки системы прав и свобод человека в зависимости от степени их обеспечения органами внутренних дел.

Охарактеризованы международные стандарты обеспечения прав и свобод человека, подчеркнуто, что принятые международным сообществом принципы и стандарты в области прав и свобод человека устанавливают верховенство общечеловеческих ценностей над всеми другими. Впервые определено место правоохранительной деятельности органов внутренних дел в организационно-правовом механизме обеспечения прав и свобод человека.

Анализ организационно-правовых основ деятельности полиции США, Канады, Великобритании, Германии, Франции и других стран в сфере обеспечения прав и свобод человека позволил сопоставить с ними проблемы административной деятельности украинской милиции. Впервые определены направления использования в Украине опыта деятельности полиции зарубежных стран в сфере обеспечения прав и свобод человека с позиций организационной целостности.

Комплексному анализу подвергнуты задачи и функции органов внутренних дел в контексте обеспечения прав и свобод человека. Установлено, что обеспечение прав и свобод человека в деятельности органов внутренних дел Украины составляет приоритетное направление и стратегическую цель этой правоохранительной структуры. Особенности деятельности органов внутренних дел по обеспечению прав и свобод человека определяются, исходя из специфики их полномочий, а также средств деятельности.

Категория “организационно-правовой механизм обеспечения прав и свобод человека” впервые раскрыта с точки зрения динамических взаимосвязей между основными условиями, предпосылками и средствами обеспечения органами внутренних дел прав и свобод человека. Определены формы и методы деятельности органов внутренних дел по обеспечению прав и

свобод человека. Отмечается особая актуальность проблемы реализации прав и свобод человека в административно-правовых отношениях, когда сторонами являются гражданин и работник органа внутренних дел или орган в целом.

Впервые разработана целостная система управления органами внутренних дел по обеспечению прав и свобод человека, подкрепленный концептуально-методологическими положениями, принципами, подходами, моделями, направленными на совершенствование организационно-правовых основ и практики обеспечения прав и свобод человека в деятельности органов внутренних дел.

В рамках определения путей улучшения работы с персоналом органов внутренних дел как средства совершенствования их деятельности по обеспечению прав и свобод человека сформулирована основная цель новой кадровой политики, которая состоит в создании организационно-правовых, социальных, воспитательных, психологических, материально-технических, финансовых, экономических и других предпосылок для формирования высокопрофессионального персонала органов внутренних дел, способного эффективно, на высоком уровне решать задачи правоохранительного направления, впервые выработан и обоснован ряд предложений по улучшению подготовки персонала органов внутренних дел.

Ключевые слова: обеспечение прав и свобод человека, органы внутренних дел, организационно-правовые основы, международные стандарты, административная деятельность, задачи и функции, механизм организационно-правового обеспечения, формы и методы, совершенствование.

SUMMARY

Negodchenko O.V. Insuring of human rights and freedoms by the internal affairs bodies: organizational and legal basis. – Manuscript.

The thesis for doctoral degree of law by specialty 12.00.07 – Theory of Management; Administrative Law and Process; Financial Law; Informational Law. – National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2004.

The thesis is devoted to analysis of theoretical, methodological, organizational and legal basis of the activities of internal affairs bodies concerning the insuring of human rights and freedoms. There are the definition of nature and system of human rights and freedoms, the analysis of international standards of the insuring of human rights and freedoms, and the ways of their realization in the law system of Ukraine, the determination of the place of the activities of the internal affairs bodies in the mechanism of the insuring of human rights and freedoms, the clarification of tasks, functions and particularities of the activities of internal affairs bodies concerning the insuring of human rights and freedoms, the analysis of the system of administrative legal means of the insuring of human rights and freedoms by the internal affairs bodies, the

determination of ways of improvement of the activities of the internal affairs bodies in this field.

Key-words: insuring of human rights and freedoms, internal affairs bodies, organizational and legal basis, international standards, administrative activity, tasks and functions, mechanism of organizational and legal insuring, forms and methods, improvement.